

Александар ТРАЈАНОВСКИ

ЦРКОВНО-УЧИЛИШНИТЕ ОПШТИНИ ВО МАКЕДОНИЈА, ИНИ – СКОПЈЕ 1988, 409

Неодамна во издание на Институтот за национална историја, излезе од печат трудот „Црковно-училишните општини во Македонија“ од Д-р А. Трајановски, со што во македонската историографија за првпат се реализира еден таков научноистражувачки потфат.

Во почетокот авторот се осврнува и го дефинира самиот поим општина (комуна), додека во понатамошното свое излагање тој ја проследува генезата на христијанската општина, од нејзиниот зародиш па сè до 70-тите години на XIX век, кога со својата разнобразна дејност и со својата структура, истата ќе се претвори во вистински самоуправен институт, а нејзините компетенции ќе попримат широк дијапазон.

Корените на христијанската општина се наоѓаат уште во т.н. агابي (вечери на љубовта). Кај Македонските Словени, иако за тоа нема доволно податоци, општината се појавила во крилото на епархиите во самостојната црква во Самуиловата држава, а истата продолжила да егзистира и во византискиот период XI-XII век.

За време на отоманското владеење, општините попримаат посебно значање, што дошло до израз во помалите градови каде што не постоеле епископии. Сепак, на историската сцена во Македонија, општините посебно доаѓаат до израз кон крајот на XVIII и во почетокот на XIX век, и тоа најпрвин како црковно-епитроп-

ски институти. Во тој период тие се во рацете на чорбациските елементи кои се склони кон родоотстапништво т.е. кон грцизирање. Меѓутоа, навлегувањето на капиталистичките односи во европска Турција, како и миграцијата село град, доведуваат до зајакнување на македонската граѓанска класа – еснафите. Кон тоа допринела и политиката на попуштање, која нашла одраз и во државно-правниот систем на Турција, т.е. во неговите реформни акти. Ферманот на султанот Мустафа III од 1773 г., со кој се давала автономија на еснафите, Гилханскиот хатишериф од 3. XI – 1839 год., дополнет со Танзиматот од 1845 г., како и Хати-Хумајунот од 1856 г., ѝ овозможуваат на македонската ембрионална буржоазија понатамошен полет во нејзината духовна култура. Посебно во архитектурата Македонија доживува вистинска ренесанса. Скоро во сите градови никнуваат катедрални храмови чији градежни одбори подоцна се трансформираат во еснафски црковно-училишни општини, што е еден од начините на нивно то создавање. Општините доаѓаат во рацете на македонската еснафска и трговска буржоазија и по пат на нивно одземање од рацете на чорбациските елементи.

Авторот на трудот дава широка анализа на создавањето и структурата на црковно-училишните општини, а посебно се осврнува на нивните компетенции, кои се од широк дијапазон:

црковни, културно-просветни, комунални, социјални, здравствено-хуманитарни и т.н. Активноста на општините најмногу се разгледува во рамките на преродбенското движење, во нивната борба за протерување на епископите Грци и нивно заменување со Македонци, во борбата за исфрлување на грчкиот јазик од богослужбата и училиштата и воведување македонски во наставата и црковно-словенски во богослужбите, потоа во борбата за целосна еманципација од Цариградската патријаршија, и најпосле во напорите за обновување на древната автокефална Охридска архиепископија. Бескомпромисната борба што ја водела против грцизмот довела до нивно отцепување, односно отфрлање на јурисдикцијата на Цариградската патријаршија, што главнината од општините го сториле во 1969 година, непосредно пред создавањето на Егзархијата (1870).

Всушност, во недостаток на своја званична црква, општините претставуваат прва фаза на општествено здружување на македонскиот народ во институции преку кои ќе се учи да се самоуправува. Сосема е правилно да се очекува тој процес на здружување понатаму да еволуира во обединување на општините во една црква. Тој процес од ред причини се забавил, но затоа се издвоила Солунската општина како еден хегемон и водач на останатите, а во тоа на општините во многу им помогна и Зографскиот манастир. Општините ги обавувале сите должности на званична црква, освен осветувањето на храмови, ракополагање на свештеници и мироварението, бидејќи нив можат да ги обавуваат само епископи.

Авторот се потруди да ја истакне и разликата помеѓу градските црковно-училишни општини и селските старешински совети. Впрочем, општините делуваа како автономни институции и покрај постоењето на официјалната турска власт и ги регулираа сите општествени проблеми за кои истата не беше заинтересирана. Со право авторот истакнува дека преку општините како „институции, македонското граѓанство и воопшто македонскиот народ се учеле како да се самоуправува. Со време самоуправувањето станало традиција и се пренесувало од колено на колено“.

Вниманието на авторот, главно, е насочено на македонските црковно-училишни општини кои битно влијаеја и на развитокот на македонската национална мисла. Меѓутоа, тој не ги запоставува и општините на туѓинските пропаганди и верски конфесии во Македонија, т.е. патриаршиските, влашките, унијатските, протестанските и еврејските. Во некои наши градови, освен македонската постоеја и по три-четири други општини, што сведочи за раздробеноста на македонскиот народ до која, со своето покасно дејствување, го доведоа туѓинските верско национални пропаганди.

Трудот е изработен на база на бројни необјавени и објавени архивски материјали, потоа врз основа на спомени, патописи, мемоари, елаборати, периодични списанија и друг вид извори и литература, така што претставува нов и мошне значаен дострел во црковната и културно-просветната историја на македонскиот народ.

Јован БЕЛЧОВСКИ